

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՆՈՐՄԵՐԻ ՄԻԱՏԵՍԱԿ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՊԱՀՈՎԵԼՈՒ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԽՆԴՐԻ ԻՐԱՑՈՒՄԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՎԱՀԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀՀ-ում քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների սուբյեկտիվ իրավունքների լիարժեք ու համակողմանի պաշտպանության մասին կարելի է խոսել միայն դատական համակարգի արդյունավետ գործարկման պարագայում, ինչը պետք է ինստիտուցիոնալ և գործառութային մակարդակներով ներառի եռաստիճան դատական համակարգը կազմող ատյաններից յուրաքանչյուրի գործունեության նպատակայնությունն ու խնդիրների իրացվելիությունը: ՀՀ Սահմանադրության (փոփոխություններով) 163, 171 և 172 հոդվածներով ոչ միայն սահմանվեց հայրենական դատական համակարգի աստիճանակարգությունը, այլև գործառութային առումով հստակ սահմանազատում մտցվեց յուրաքանչյուր դատական ատյանի գործունեության սահմանադրաիրավական հիմքերի, նպատակների և խնդիրների միջև: Ընդ որում, այս առումով առանձնացվեցին դատական վերանայման գործառույթ իրականացնող երկու՝ վերաքննիչ և վճռաբեկ ատյաններ, որոնց գործունեությունը նպատակային և խնդրային առումով էականորեն տարբերվում է միմյանցից: Եթե վերաքննիչ դատարանը առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերն օրենքով սահմանված լիազորությունների շրջանակներում վերանայող հիմնական ատյանն է, ապա, սահմանդրական արդարադատության ոլորտից բացի, բարձրագույն դատական ատյան համարվող Վճռաբեկ դատարանի գործունեությունն ուղղված է՝ 1) օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառության ապահովմանը և 2) մարդու իրավունքների ու ազատությունների հիմնարար խախտումները վերացնելուն: Ինչպես տեսնում ենք, Վճռաբեկ դատարանի սահմանադրաիրավական կարգավիճակի և խնդիրների ամրագրումը սահմանափակում է այս ատյան մուտք գործելու հնարավորությունը, և եթե վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը վերանայող և դատական սխալը վերացնող (ուղղող) ատյան է, ապա վճռաբեկության կարգով դատական ակտի վերանայումը պայմանավորված է ոչ միայն դատական սխալի առկայությամբ, այլև օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու կամ մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտումները վերացնելու անհրաժեշտությամբ: Այսինքն, եթե

դատական ակտի բողոքարկման հիմքերի առկայության պայմաններում վերաքննիչ վարույթի ծագումը պարտադիր է, ապա վճռաբեկությունը կարելի է համարել քաղաքացիական դատավարության «բացառիկ» փուլ, քանի որ դրա ծագումը պայմանավորված է Վճռաբեկ դատարանի սահմանադրաիրավական հատուկ կարգավիճակից բխող խնդիրների և այս վարույթի առաջացման ֆակուլտատիվ պայմանների առկայությամբ: Հետևաբար, վճռաբեկության ինստիտուտի բացառիկությունը քաղաքացիական դատավարությունում դրսևորվում է վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքի սուբյեկտների կողմից այս վարույթը նախաձեռնելու սահմանափակ հնարավորությամբ: Մասնավորապես, ՀՀ դատական օրենսգրքի¹ 50.1 հոդվածի և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի² (այսուհետ՝ նաև ՔԴՕ) 234 հոդվածի համաձայն՝ վճռաբեկ բողոքն ընդունվում է քննության, եթե Վճռաբեկ դատարանը հանգում է այն հետևության, որ 1) բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, կամ 2) առերևույթ թույլ է տրվել դատական սխալ, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա, կամ 3) առկա է նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանք: Բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, եթե

1) տարբեր գործերով ստորադաս դատարանների առնվազն երկու դատական ակտում միևնույն նորմը կիրառվել է հակասական մեկնաբանությամբ,

2) բողոքարկվող դատական ակտում որևէ նորմի մեկնաբանությունը հակասում է Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի որոշման եզրափակիչ մասում բացահայտված՝ տվյալ նորմի սահմանադրաիրավական բովանդակությանը,

3) բողոքարկվող դատական ակտում որևէ նորմի մեկնաբանությունը հակասում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշման մեջ տվյալ նորմին տրված մեկնաբանությանը,

4) բողոքարկվող դատական ակտում որևէ նորմի մեկնաբանությունը հակասում է Վճռաբեկ դատարանի որոշման մեջ տվյալ նորմին տրված մեկնաբանությանը,

5) Վճռաբեկ դատարանը համարում է, որ բողոքարկվող դատական ակտի կապակցությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

Ընդ որում, վճռաբեկ բողոքը քննության ընդունելու վերոնշյալ պայմանները, արտացոլելով Վճռաբեկ դատարանի սահմանադրաիրավական խնդիրների իրացման հիմնական չափորոշիչները, նաև արդարա-

¹ ՀՕ-135-Ն, Ընդունվել է 21.02.2007 թ., ուժի մեջ է մտել 18.05.2007 թ., ՀՀՊՏ 2007.04.18/ 20(544):

² ՀՕ-247, Ընդունվել է 17.06.1998 թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1999 թ., ՀՀՊՏ 1998.09.09/ 20(53):

դատության արդյունավետության ապահովման լրացուցիչ երաշխիք են և որևէ կերպ չեն կարող մեկնաբանվել արդարադատության մատչելիության սահմանափակումների համատեքստում: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր որոշումներում հատուկ ընդգծել է, որ «դատարանի իրավունքը», որի մասնավոր դրսևորումն է «մատչելիության» իրավունքը, բացարձակ չէ և բողոքների ընդունման պայմանների հարցում կարող է ենթարկվել ողջամիտ սահմանափակումների, քանի որ պետություններն այս հարցի կարգավորման առումով հայեցողության որոշակի ինքնուրույնությամբ են օժտված: Սակայն արդարադատության մատչելիության իրավունքը չի կարող սահմանափակվել այնպես կամ այն աստիճան, որ դրա էությունը խաթարվի: Նման սահմանափակումները կարող են համապատասխանել Կոնվենցիայի 6 հոդվածի 1-ին կետին միայն այն դեպքում, եթե դրանք հետապնդում են օրինական նպատակ և գոյություն ունի ողջամիտ համամասնություն օգտագործվող միջոցների և սահմանված նպատակների միջև³: Եվրախորհրդի նախարարների կոմիտեի 7 փետրվարի 1995 թվականի քաղաքացիական և առևտրային գործերով բողոքարկման ինստիտուտների և ընթացակարգերի ներդրման ու դրանց գործունեության բարելավման վերաբերյալ անդամ պետություններին ուղղված NR (95) 5 առաջարկությունների 5-րդ կետի g) և e) ենթակետերի դրույթներն ուղղակիորեն կիրառելի են Հայաստանի իրավական համակարգում վճարել բողոքարկման ինստիտուտի կապակցությամբ այն առումով, որ դրանցով նախատեսված է սահմանափակել բողոքարկման հնարավորությունը միայն իրավունքի հարցերով, ինչպես նաև բողոքի քննությունը՝ ողջամիտ հիմքերով: Այլ հարց է, թե որքանով են վերը թվարկված պայմանները համահունչ Վճարել դատարանի սահմանադրաիրավական խնդիրներին: Այսպես, Վճարել դատարանը, լինելով իրավունքի դատարան, իր սահմանադրաիրավական խնդիրների իրացման համար պետք է տիրապետի բավարար իրավական գործիքակազմի: Ընդ որում, եթե գործող Սահմանադրության 92 հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով Վճարել դատարանի գործունեության նպատակն է ապահովել օրենքի միատեսակ կիրառությունը, ապա ՀՀ դատական օրենսգրքի 50 հոդվածի 1-ին մասով նշվել է, որ իր այդ առաքելությունն իրականացնելիս Վճարել դատարանը պետք է ձգտի նպաստել իրավունքի զարգացմանը: Մեր կարծիքով, քաղաքացիական դատավարությունում իրավունքի զարգացմանը նպաստելը դուրս է Վճարել դատարանի սահմանադրաիրավական խնդիրների շրջանակից:

Այսպես, Վճարել դատարանը ապահովում է օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունն ու վերացնում է մարդու իրավունքների ու ազատությունների հիմնարար խախտումները: Այս երկու խնդիրները սերտորեն փոխկապակցված են, քա-

³ Տե՛ս օրինակ՝ Case of Brualla de la Torre v. Spain, judgment, 19 դեկտեմբերի, 1997 թվական, կետ 33, Edificaciones March Gallego S.A. v. Spain, judgment 19 փետրվարի, 1998 թվական, կետ 34:

նի որ առանց վերացնելու մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտումները՝ որպես արդարադատության էությունը խաթարող դատական սխալի դրսևորումներ, անհնար է ապահովել օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունը և դատական պրակտիկայի միասնականությունը⁴: Ոնդ որում, օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու նպատակի իրացումն առավելապես ծառայում է հանրային շահերին և կրում է հանրային-իրավական բնույթ այն իմաստով, որ առաջին հերթին պետությունն է շահագրգռված օրենքների և նորմատիվ իրավական այլ ակտերի ճիշտ ու միատեսակ կիրառման հարցում: Մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտումները վերացնելու սահմանադրաիրավական խնդրի իրացման հարցում առավելապես շահագրգռված պետք է լինի վճռաբեկ բողոք բերող անձը: Քանի որ Վճռաբեկ դատարանի կողմից կոնկրետ քաղաքացիական գործով դատական սխալի ուղղման կամ վերացման պարագայում պաշտպանվում կամ վերականգնվում են հենց բողոքաբերի խախտված նյութական կամ դատավարական սուբյեկտիվ իրավունքները, ապա սա առավելապես կրում է մասնավոր բնույթ: Չվիճարկելով օրենքի և նորմատիվ ակտերի միատեսակ կիրառության հանրային-իրավական նշանակությունը՝ անհրաժեշտ է նշել նաև, որ Վճռաբեկ դատարանն այնուամենայնիվ իրավունքի նորմի միատեսակ կիրառության խնդրի իրացման գործառույթ կարող է իրականացնել միայն վճռաբեկ բողոքարկման միջոցով: Հետևելով է, որ այստեղ ևս կա մասնավոր շահի դրսևորում, քանի որ վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեցող անձը պետք է շահագրգռված լինի, որ իր նկատմամբ իրավունքի նորմը կիրառվի այն կարգով և մեկնաբանությամբ, ինչ կիրառվել է դատարանի կողմից այլ վիճելի նյութական իրավահարաբերություն կարգավորելիս: Նման շահագրգռվածության բացակայության պարագայում վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքը կրող սուբյեկտը կարող է ուղղակիորեն չօգտվել օրենքով իրեն ընձեռված այդ հնարավորությունից: Օրենքի և նորմատիվ իրավական ակտի միատեսակ կիրառության սահմանադրաիրավական խնդրի իրացման հարցում ավելի շուտ պետք է խոսել հանրային և մասնավոր շահի զուգակցման կամ մեկտեղման մասին: Բացի դրանից, պետք է նշել, որ առաջին հերթին անհրաժեշտ է նկատի ունենալ *Վճռաբեկ դատարանի կողմից իրավունքի նորմի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիրը, քանի որ իրավունքի նորմեր կամ վարքագծի կանոններ կարող են սահմանվել ինչպես օրենքներով կամ նորմատիվ իրավական այլ ակտերով, այնպես էլ գործարար շրջանառության սովորույթներով:*

Իրավակարգավորման ներկայիս պայմաններում Վճռաբեկ դատա-

⁴ Стé u **Новик-Качан М. Ю.** Надзорное производство в гражданском процессе. Диссертация на соискание ученой степени к.ю.н. М., 2005, էջ 29-30, **Трубников П. Л.** Пересмотр решений в порядке судебного надзора. М., 1974, էջ 18, **Жилин Г. А.** Цели гражданского судопроизводства и их реализация в суде первой инстанции. М., 2000, էջ 63-65:

րանի կողմից իրավունքի զարգացմանը նպաստելն իրականացվում է օրենքի և նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու սահմանադրաիրավական խնդրի շրջանակներում, սակայն, մեր կարծիքով, տարակուսանքի տեղիք կարող է տալ այն հարցը, թե որքանով է այն իրացվելի, ինչ իրավական գործիքակազմի է տիրապետում վճռաբեկ ասոյանն այս խնդրի իրացման համար, և օրենսդրական ինչ երաշխիքներ են ամրագրված հայրենական իրավական համակարգում: ՀՀ դատական օրենսգրքի 15 հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ որոշակի փաստական հանգամանքներ ունեցող գործով Վճռաբեկ դատարանի կամ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական ակտի հիմնավորումները (այդ թվում՝ օրենքի մեկնաբանությունները) պարտադիր են դատարանի համար նույնանման փաստական հանգամանքներով գործի քննության ժամանակ, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վերջինս ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշմամբ հիմնավորում է, որ դրանք կիրառելի չեն տվյալ փաստական հանգամանքների նկատմամբ: Ընդ որում, թե՛ իրավակիրառ, թե՛ վերլուծական պրակտիկայում հարցին մոտենում են միշտ այս տեսանյունից⁵, սակայն խնդրահարույց է օրենքի և նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառության ապահովման և իրավունքի զարգացմանը նպաստելու խնդիրները միմյանց շաղկապելը, քանի որ իրավունքի զարգացումը կամ դրան նպաստելն ընդհանրապես դուրս է Վճռաբեկ դատարանի գործունեության ոլորտից, սահմանադրաիրավական խնդիրների շրջանակից, և ՀՀ օրենսդրությամբ Վճռաբեկ դատարանին այս առումով որևէ գործառնությամբ լիազորություն կամ գործիքակազմ վերապահված չէ: Մասնավորապես, ՀՀ դատական օրենսգրքի 15 հոդվածի 4-րդ մասի իմաստով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումները նույնանման փաստական հանգամանքներով գործի քննության ժամանակ պարտադիր են դատարանի համար, և գործին մասնակցող անձանց վերաբերում են այնքանով, որքանով նրանք վիճելի նյութական իրավահարաբերությունների դատավարական կարգավիճակ ունեցող սուբյեկտներ են: Սրանից հետևում է, որ քանի դեռ քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցը դատավարության կողմ կամ երրորդ անձ չի դարձել, կամ դատարանի կողմից քննվող քաղաքացիական գործով կայացված վերջնական ակտը նրա իրավունքների ու պարտականությունների վրա չի ազդել (խոսքը դատարանի կողմից գործին մասնակից չդարձված անձի իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ վճիռ կայացնելու մասին է), Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումը վերջինիս իրավունք-

⁵ Տե՛ս **Գ. Մուրադյան**, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հանրային իշխանության համակարգում և «դատական նախադեպը». Մեմինար-քննարկումների նյութերի ժողովածու, Եր., 2007, էջ 70, **Վ. Գասպարյան**, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի սահմանադրաիրավական կարգավիճակը, Եր., 2007, էջ 40-41:

ների և պարտականությունների վրա որևէ իրական իրավական ներգործություն ունենալ չի կարող և միաժամանակ չի կարող նաև կանխորոշել նրա վարքագիծը: Քաղաքացիական գործերով կայացված դատական ակտերն անհատական բնույթի իրավական ակտեր են, դրանք չեն պարունակում իրավական նորմ և սահմանում են վարքագծի կանոններ միայն ուղղակի անհատապես նշված (նախատեսված) ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց կամ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ պետական կամ համայնքային հիմնարկների համար, ուստի «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի⁶ 2 հոդվածի 2-ից 5-րդ մասերի և 6 հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ քաղաքացիական դատավարությունում բացառվում է դատարանի կողմից նորմատիվ իրավական ակտեր կայացնելու հնարավորությունը: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային որոշումներով քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների համար վարքագծի նոր կանոններ չի սահմանում, այլ իր իրավական դիրքորոշումների շրջանակներում մեկնաբանում է իրավունքի նորմերը: Ընդ որում, վարքագծի կանոնների այդ մեկնաբանությունները, նույնանման փաստական հանգամանքներով քննվող գործերով ուղղակիորեն վերաբերելով դատարանին, անուղղակիորեն պարտադիր են դառնում նաև գործին մասնակցող անձանց համար: Այստեղից էլ հարց է ծագում, թե այդ մեկնաբանությունները որքանով կարող են նպաստել իրավունքի զարգացմանը, եթե դրանք իրավական նորմեր կամ վարքագծի կանոններ չեն պարունակում, իսկ քաղաքացիական դատավարությունում դատարանների իրավաստեղծ գործունեության հնարավորություն «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված չէ: Իրավունքի զարգացմանը նպաստելու՝ Վճռաբեկ դատարանի գործառնությունը կարող է ունենալ այլ դրսևորում: Մասնավորապես, «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 22 հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը սահմանում են, որ առաջին ատյանի, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատական ակտերը չպետք է հակասեն ՀՀ օրենսդրության, գերատեսչական իրավական ակտերի և ՀՀ միջազգային պայմանագրերի պահանջներին, իսկ ՀՀ Նախագահի հրամանագրերը և կարգադրությունները, ՀՀ կառավարության որոշումները, ՀՀ վարչապետի որոշումները, գերատեսչական իրավական ակտերը և տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավական ակտերը, ՀՀ միջազգային պայմանագրերը՝ բացառությամբ ՀՀ Ազգային ժողովի վավերացրածների, ներքին և անհատական իրավական ակտերը չպետք է հակասեն օրինական ուժի մեջ մտած առաջին ատյանի, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատական ակտերին: Մյուսից հետևում է, որ քաղաքացիական գործի քննության փուլում վերը թվարկված ենթաօրենսդրական ակտերը

⁶ Տե՛ս ՀՕ-320, Ընդունվել է, 03.04.2002 թ., ուժի մեջ է մտել 31.05.2002 թ.-ին, ՀՀՊՏ 2002, 05.21/15(190):

պարտադիր են դատարանի համար: Այն պահից, երբ Վճռաբեկ դատարանի ակտը ստանում է իրավական գործողություն, դրանում տեղ գտած մեկնաբանությունները պարտադիր են դառնում իրավաստեղծ գործունեության իրավասություն ունեցող նշված մարմինների համար, չնայած իրավական նորմերի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի մեկնաբանությունները իրավաստեղծ գործունեության իրավասություն ունեցող մարմինների կողմից պարտադիր դարձնելու իրավական հստակ կառուցակարգեր և իրավական անհրաժեշտ հետևանքներ ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված չեն: Ընդ որում, քաղաքացիական գործի քննության փուլում նշված ակտերի կիրառման կանոնների խախտումները հանգեցնում են վերադաս դատական աստիճանի կողմից դատական ակտի բեկանման, եթե դրանք ազդել են գործի ելքի վրա: Ուստի ՀՀ իրավական համակարգում կարելի է խոսել միայն «*օրենքի շրջանակներում*» իրավունքի զարգացման մասին, որը քաղաքացիական գործերով զուտ ձևական բնույթ է ստանում և գործնականում քաղաքացիական շրջանառությունում դառնում է ոչ կիրառելի:

Քաղաքացիական դատավարությունում իրավունքի զարգացմանը նպաստելու գործառույթ հստակորեն իրականացնում է ՀՀ սահմանադրական դատարանը, քանի որ վերջինս օժտված է դրա համար անհրաժեշտ և բավարար գործիքակազմով, այն է՝ նորմատիվ իրավական ակտեր ընդունելու իրավասությամբ: Ավելին, ՀՀ օրենքները և ենթաօրենսդրական ակտերը չպետք է հակասեն ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներին (ՀՀ իրավական ակտերի մասին օրենքի 9-ից 24 հոդվածներ): Եթե Վճռաբեկ դատարանը քաղաքացիական գործերով օժտված է բացառապես իրավունքի նորմերի մեկնաբանման իրավագործությամբ, ապա ՀՀ սահմանադրական դատարանը որոշում է օրենքների, Ազգային ժողովի որոշումների, Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերի, կառավարության, վարչապետի, տեղական ինքնակառավարման մարմինների որոշումների համապատասխանությունը Սահմանադրությանը: Սահմանադրական դատարանը, վերացնելով իրավունքի սահմանադրական գերակայության գաղափարին, մարդու իրավունքների համընդհանուր սկզբունքներին հակասող նորմը, ինքնըստինքյան նպաստում է իրավունքի զարգացմանը: Ավելին, եթե վերջինս քաղաքացիական գործով դատարանի կիրառած օրենքի դրույթը ճանաչել է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր կամ Սահմանադրությանը համապատասխանող, սակայն որոշման եզրափակիչ մասում բացահայտելով դրա սահմանադրաիրավական բովանդակությունը՝ գտել է, որ այդ դրույթը կիրառվել է այլ մեկնաբանությամբ, ապա վերոնշյալ դատական ակտը նոր հանգամանքներով ենթակա է վերանայման (ՔԴՕ հոդված 204.33): Այստեղից կարելի է եզրակացնել, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները պարտադիր են ոչ միայն իրավաստեղծ գործունեության համար, այլև հստակ իրավական հետևանք-

ներ են առաջացնում նաև իրավակիրառ պրակտիկայում և կարող են կանխորոշել իրավունքի զարգացման ուղղությունները:

Վճռաբեկ դատարանի որոշումներում առկա իրավական նորմերի մեկնաբանությունները գործուն դերակատարում ունեն դատական պրակտիկայի միասնականության ապահովման համար: Պետք է նշել, որ դրանք ավելի շատ օժանդակող բնույթ ունեն, քանի որ ՀՀ դատավարական օրենսդրությունն առաջին աստիճանի և վերաքննիչ դատարանների կողմից Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներից շեղվելու առումով ուղղակի իրավական հետևանքներ չի նախատեսում: ՀՀ ՔԴՕ 234 հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ բողոքարկված դատական ակտում Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ իրավական նորմին տրված մեկնաբանությանը հակասող մեկնաբանություն պարունակելու հանգամանքը վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու պայման է, այլ ոչ թե դատական ակտի բեկանման հիմք: Այսինքն՝ բեկանման հիմքը գործի ելքի վրա ազդող նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի խախտումներն են: Կարելի է փաստել, որ Վճռաբեկ դատարանի որոշումները որոշիչ նշանակություն ունեն իրավական նորմերի ճիշտ կիրառումը կամ կիրառման իրավաչափությունը որոշելու հարցում: Դրանք դատական ակտի բեկանման հանգեցնող դատական սխալը որոշելու հարցում օժանդակող բնույթ ունեն և գործառության շրջանում կարող են ապահովել միայն իրավական նորմերի միատեսակ կիրառության խնդրի իրացումը, այլ ոչ թե իրավունքի զարգացումը: Մեր կարծիքով, քննադատության չի դիմանում նաև իրավաբանական գրականության մեջ տեղ գտած այն տեսակետը, թե դատական ակտում առկա իրավական դիրքորոշումներն ու մեկնաբանությունները քաղաքացիական շրջանառությունում լայն կիրառության փաստի ուժով կարող են ստանալ գործարար շրջանառության սովորույթի նշանակություն և դրանով նպաստել իրավունքի զարգացմանն ու քաղաքացիական իրավահարաբերությունների կարգավորմանը⁷: Գործարար շրջանառության սովորույթ է համարվում ձեռնարկատիրական գործունեության որևէ բնագավառում ձևավորված և լայնորեն կիրառվող, օրենսդրությամբ չնախատեսված վարքագծի կանոնը, անկախ դրա՝ որևէ փաստաթղթում ամրագրված լինելու հանգամանքից⁸: Վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանում է կոնկրետ քաղաքացիական գործով կիրառված իրավունքի նորմը, վարքագծի կանոնը, որը նախատեսված է օրենսդրությամբ կամ գործարար շրջանառության սովորույթով: Ուստի այս մոտեցումը հայրենական իրավական համակարգի պարագայում արդարացված համարել չի կարելի: Ընդ որում, պետք է հատուկ նշել, որ ՀՀ

⁷ Տե՛ս [/pravo/gragdanskoe/obychaj-delovogo-oborota-v-grazhdanskom-prave-ponyatie-priznaki-i-xarakteristika.html](http://pravo.gragdanskoe/obychaj-delovogo-oborota-v-grazhdanskom-prave-ponyatie-priznaki-i-xarakteristika.html), **Ерофеев А. В.** Обычай делового оборота как источник Гражданского права [Текст] // "Юридические науки: проблемы и перспективы". Материалы международной научной конференции. Пермь, 2012, էջ 75-77:

⁸ Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի հոդված 7, մաս 2:

օրենսդրությունը բացառում է ստորադաս դատական ատյանում քաղաքացիական գործի քննության ժամանակ կիրառման ենթակա իրավական նորմի վերաբերյալ վճռաբեկ ատյանի կողմից մեկնաբանություն տալու հնարավորությունը, ինչը օրենքի միատեսակ կիրառության բավականին գործուն կառուցակարգ է զարգացած իրավական համակարգ ունեցող եվրոպական այնպիսի երկրում, ինչպիսին Ֆրանսիան է: Այսպես, Ֆրանսիայի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի II հատորի VI գլխի 1031-1 - 1031-7 հոդվածները սահմանում են քաղաքացիական գործի քննության ընթացքում դատարանի կողմից գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող իրավական հարցի կապակցությամբ վճռաբեկ ատյանից կարծիք կամ եզրակացություն ստանալու կարգը⁹: Ընդ որում, իրավական հարցի, այդ թվում՝ իրավունքի նորմի կիրառման և բովանդակության բացահայտման վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի եզրակացությունը ենթակա է հրապարակման Ֆրանսիայի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագրում:

Ռուսաստանի Դաշնությունում քաղաքացիական գործերով իրավական նորմերի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու համար դատական վճռաբեկությանը զուգահեռ կիրառվում է նաև հսկողական վարույթը, ինչը քննարկվող սահմանադրաիրավական խնդրի հանրային-իրավական նշանակության գերակայության ակնհայտ դրսևորմաներից է (ՌԴ ՔԴՕ հոդվածներ 391.1-391.13)¹⁰: Մասնավորապես, բացի գործին մասնակցող կամ այնպիսի անձանցից, որոնց իրավունքներն ու օրինական շահերը խախտվել են օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, հսկողության կարգով դատական ակտի վերանայում պահանջելու իրավասությամբ են օժտված նաև ՌԴ գերագույն դատարանի նախագահը կամ նրա տեղակալը՝ շահագրգիռ անձանց կամ ՌԴ գլխավոր դատախազի դիմումի հիման վրա՝ նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմերի հիմնարար այնպիսի խախտումները վերացնելու նպատակով, որոնք ազդել են բողոքարկված դատական ակտի օրինականության վրա և վիճելի նյութական կամ դատավարական իրավահարաբերությունների մասնակիցների գրկել են օրենքով իրենց վերապահված իրավունքների իրականացման հնարավորությունից, այդ թվում՝ արդարադատության մատչելիության, մրցակցության և կողմերի իրավահավասարության սկզբունքների հիման վրա արդար դատաքննության իրավունքից, կամ էականորեն սահմանափակել են այդ իրավունքները (ՌԴ ՔԴՕ հոդված 391.11): Հանրային-իրավական շահի գերակայությունն ակնհայտորեն դրսևորվում է հսկողության կարգով դատական ակտերի բեկանման կամ փոփոխման հիմքերում, այն է՝ եթե բողոքարկվող դատական ակտով խախտվել են ՌԴ սահմանա-

⁹ Տե՛ս «Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции». Киев, 2004, էջ 255: Նշված փոփոխությունները մտցվել են 12 մարտի 1992 թ. № 92-228 դեկրետով:

¹⁰ Տե՛ս «Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный научно-практический)». М., 2015, էջ 568-580:

դրությամբ, միջազգային իրավունքի նորմերով և հանրաճանաչ սկզբունքներով, ՌԴ միջազգային պայմանագրերով երաշխավորված մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները, անձանց անորոշ շրջանակի իրավունքներն ու օրինական շահերը կամ այլ հանրային շահերը, դատարանի կողմից իրավունքի նորմերի միատեսակ կիրառությունն ու մեկնաբանումը (ՌԴ ՔԴՕ հոդված 391.9):

Հարկ է նշել, սակայն, որ ցանկացած խնդիր, այդ թվում՝ իրավունքի նորմի միատեսակ կիրառությունը, անհրաժեշտ է ապահովել արդյունավետ միջոցներով: Եվրոպական դատարանն իր որոշումներում բազմիցս նշել է, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին եվրոպական կոնվենցիայի 35 հոդվածի 1-ին կետի իմաստով հսկողական վարույթը չի կարելի իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ միջոց համարել: Օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման համար հսկողական դատական ատյանների կողմից օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերն առանց ժամկետային կամ սուբյեկտային սահմանափակումների վերանայելը հակասում է իրավական որոշակիության սկզբունքին և խաթարում է արդար դատաքննության իրավունքի էությունը հատկապես այն դեպքերում, երբ այն իրականացվում է համապատասխան պաշտոնատար անձանց կողմից իրենց դիսկրեցիոն լիազորությունները իրականացնելու և դատավարությանը միջամտելու եղանակով¹¹:

Հատուկ պետք է ընդգծել, որ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր սահմանադրաիրավական խնդիրների իրացման համար առաջին հերթին պետք է օժտված լինի արդյունավետ իրավական գործիքներով և օրենսդրությամբ ամրագրված ներգործության միջոցներով: Առանձնակի ուշադրության պետք է արժանացնել այն հարցը, թե քաղաքացիական գործերով իրավունքի նորմի միատեսակ կիրառությունը վճռաբեկության ինչ արդյունավետ մոդելով է հնարավոր ապահովել: Գաղտնիք չէ, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում վճռաբեկությունը պարունակում է ռեիզիայի որոշակի տարրեր: Ընդ որում, իրավաբանական գրականության մեջ գերիշխում է այն մոտեցումը, որ դասական առումով վճռաբեկությունը ռեիզիայից պետք է տարբերել առաջին հերթին դատական վերանայման գործառույթ իրականացնող ատյանի մոտ բացառապես դատական ակտը բեկանելու և գործը նոր քննության ուղարկելու լիազորության առկայության և ակտը փոփոխելու կամ վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորող նոր դատական ակտ կայացնելու հնարավորության բացակայության փաստով¹²: ՀՀ վճռաբեկ

¹¹ St' u «Решение Европейского суда по правам человека от 22 июня 1999 г., дело Тумилович против Российской Федерации» // "Вестник ВАС РФ", 2001, № 7, էջ 60: «Case of Brumaresku vs Romain», judgment, 28 հոկտեմբերի, 1999 թվական:

¹² St' u **Жилин Г. А.** Апелляция и кассация в гражданском процессе // "Современная доктрина гражданского, арбитражного процесса". Материалы международной конференции. Краснодар, 2004, էջ 138-140, **Жуйков В. М.** Судебная защита прав граждан и юридических лиц. М., 1997, էջ195, **Кейлин А. Д.** Судостроительство и гражданский процесс капита-

ատյանը, իրավունքի դատարան լինելով, օժտված չէ նոր փաստ հաստատելու կամ ստորադաս դատարանի կողմից հաստատած փաստը չհաստատված համարելու լիազորություններով, սակայն իրավական նորմի կիրառման իրավաչափությունը որոշելու համատեքստում կարող է եզրահանգումներ անել, որոնք անուղղակիորեն անդրադառնալու են նաև քաղաքացիական գործով հաստատված փաստակազմի վրա: Այսպես, եթե ստորադաս դատական ատյանը, կիրառելով դատավարական իրավունքի նորմերը, հաստատել է փաստ, ապա Վճռաբեկ դատարանը, եզրահանգումներ անելով իրավունքի նորմի կիրառման և մեկնաբանման ճշտության վերաբերյալ, կարող է այս հիմքով վերացնել ոչ իրավաչափ դատական ակտը՝ գործը ուղարկելով համապատասխան դատարան՝ նոր քննության: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իրավունքի նորմի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու համար տիրապետում է ռիզիկոն տարրեր պարունակող իրավական անհրաժեշտ գործիքների: Մասնավորապես, վճռաբեկ ատյանը մասնակիորեն բեկանում և փոփոխում է ստորադաս դատարանի ակտը, եթե վերջինիս հաստատած փաստական հանգամանքները հնարավորություն են տալիս կայացնելու նման ակտ, և եթե դա բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, կամ վերաքննիչ դատարանի կողմից դատական ակտը փոփոխվելու դեպքերում Վճռաբեկ դատարանն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանում է վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը՝ օրինական ուժ տալով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին: Այս դեպքում Վճռաբեկ դատարանը լրացուցիչ պատճառաբանում է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը, եթե այն թերի կամ սխալ է պատճառաբանված (ՔԴՕ հոդվ. 240, մաս 1):

Գտնում ենք, որ Վճռաբեկ դատարանի կողմից իրավունքի նորմերի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու սահմանադրաիրավական խնդրի հանրային-իրավական նշանակությունը չպետք է բացարձակացնել, այլ դրա լիարժեք իրացման համար անհրաժեշտ է կոնկրետ օրենսդրական երաշխիքներ և վճռաբեկ ատյան մուտք գործելու համապատասխան չափորոշիչներ կամ ողջամիտ սահմանափակումներ սահմանել, ինչը առավելագույնս արդյունավետորեն կապահովի վճռաբեկության գործառույթի նպատակայնությունն ու սուբյեկտիվ իրավունքների ճիշտ պաշտպանությունը: Քաղաքացիական գործերով իրավունքի զարգացմանը նպաստելու Վճռաբեկ դատարանի գործառույթը ավելի շատ ձևական բնույթ ունի, և այն ճիշտ է դիտարկել վերջինիս սահմանադրաիրավական խնդիրների շրջանակից դուրս:

Բանալի բառեր – *Վճռաբեկ դատարան, իրավունքի նորմերի միատեսակ կիրառում, իրավունքի զարգացում, սահմանադրաիրավական խնդիր, վճռաբեկ վարույթ, վերահսկողական-հսկողական վարույթ, բողոքարկման պայմաններ*

ВАГЕ ОГАНЕСЯН – Обеспечение Кассационным судом конституционно-правовой задачи единообразного применения правовых норм в гражданском судопроизводстве. – В статье досконально проанализированы стоящие перед Кассационным судом задачи по единообразному применению в гражданском судопроизводстве нормативно-правовых актов. Выяснено, что разумные ограничения доступа к Кассационному суду обусловлены сложностью вменённых ему конституционно-правовых функций. При этом отмечено, что функция Кассационного суда способствовать в гражданском судопроизводстве развитию права носит формальный характер, поскольку законодательством не предусмотрены чёткие механизмы придания его толкованиям правовых норм обязательной силы. Отсюда делается вывод, что правильнее говорить об исполнении Кассационным судом его конституционно-правовой задачи – обеспечить единообразное применение правовых норм, т.к. они устанавливаются также обычаями делового оборота. В законодательстве РА должны быть установлены твёрдые правовые гарантии, а Кассационный суд наделён достаточными правовыми инструментами, чтобы полноценно решать стоящие перед ним задачи.

Ключевые слова: *Кассационный суд, единообразное применение норм права, развитие права, конституционно-правовая задача, кассационное производство, контрольное/надзорное производство, условия обжалования*

VAHE HOVHANNISYAN – Implementation of the Constitutional-Legal Task to Ensure Uniform Application of Legal Norms by the Court of Cassation in the Civil Procedure. – The peculiarities of the constitutional-legal task to ensure uniform application of legal norms by the court of Cassation in the civil procedure have been thoroughly analyzed in the article presented. As a result of comprehensive research of constitutional-legal status of the court of Cassation the author has hereby found that conditions and reasonable limitations of access to the court of Cassation are primarily conditioned by the necessity of realization of constitutional tasks of the latter and directly reflect their individual practices. It has been underlined that the function of the court of Cassation on promotion of the law development has a formal nature, as this court instance does not establish new rules of conduct and there are no clear legal mechanisms provided in RA legislation for making interpretations of legal norms by competent law-making bodies binding. The author has concluded that it would be better to refer primarily to the fulfilment of constitutional task regarding insuring by the court of Cassation of the uniform application of law, as trade usages also establish rules of conduct. Facilitation of development of law in civil procedure shall be examined beyond the scope of constitutional-legal objective of the court of Cassation, as in this case uniform application of law is of paramount importance. Precise legal guarantees shall be established by RA legislation and the court of Cassation shall be granted with sufficient legal tools for full-fledged implementation of its tasks and main functions.

Key words: *court of Cassation, uniform application of legal norms, law development, constitutional-legal task, cassation proceedings, supervisory proceedings, condition of appeal*